MYUNHEN KELISHUVI VA YEVROPADA KOLLEKTIV XAVFSIZLIK TIZIMINING INQIROZI

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

"Islom iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar"ta'lim yo'nalishi

1-bosqich talabasi ***Komilov Muhammadrizo***

+998 93 761 16 89

Ilmiy rahbar: ***Qo'ysinova Fazilat Oripovna****;*

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

"Islom iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar" kafedrasi dotsenti,

Siyosiy fanlar doktori (DCs)

Annotatsiya: *Ushbu tezisda 1938-yilda tuzilgan Myunhen kelishuvining kelib chiqish sabablari, uning asosiy ishtirokchilari hamda xalqaro siyosiy vaziyatga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, Adolf Hitlerning ekspansionistik siyosati, Buyuk Britaniya va Fransiyaning "tinchlantirish siyosati" hamda kelishuvning 2-Jahon urushi boshlanishidagi o'rni yoritib beriladi. Myunhen kelishuvi xalqaro diplomatiyadagi eng muhim tarixiy voqealardan biri sifatida baholanadi.*

Kalit so'zlar: *Myunhen kelishuvi, Adolf Hitler, Germaniya, Sudet viloyati, tinchlantirish siyosati, diplomatiya, Yevropa siyosati, xalqaro munosabatlar, fashizm.*

Annotation: *This thesis analyzes the causes of the 1938 Munich Agreement, its main participants, and its impact on the international political situation. It also examines Adolf Hitler's expansionist policy, the "appeasement policy" of Great Britain and France, and the role of the agreement in the outbreak of World War II. The Munich Agreement is regarded as one of the most significant historical events in international diplomacy.*

Keywords: *Munich Agreement, Adolf Hitler, Germany, Sudetenland, appeasement policy, diplomacy, European politics, international relations, fascism.*

Аннотация: *В данной работе анализируются причины Мюнхенского соглашения 1938 года, его основные участники и влияние на международную политическую ситуацию. Также рассматриваются экспансионистская политика Адольфа Гитлера, политика «умиротворения» Великобритании и Франции, а также роль соглашения в начале Второй мировой войны. Мюнхенское соглашение рассматривается как одно из важнейших исторических событий в международной дипломатии.*

Ключевые слова: *Мюнхенское соглашение, Адольф Гитлер, Германия, Судетская область, политика умиротворения, дипломатия, европейская политика, международные отношения, фашизм.*

1938-yil sentyabr oyida Germaniyaning Myunhen shahrida katta fojialarga sabab bo’lishi mumkin bo’lgan urushni oldini olish uchun muhim siyosiy voqea bo’lib o`tadi. Ushbu voqea tarixga Myunhen kelishuvi nomi bilan kirdi. Bu kelishuv Yevropada tinchlikni saqlash, urushni oldini olish uchun tuzilgan bo’lsada,keyinchalik buning aksi sodir bo’ldi yani bu kelishuv urushni oldini olmadi balki uni biroz kechiktirishga xizmat qildi xolos.

1930-yillar Yevropada siyosiy vaziyat keskinlashib borayotgan edi.Bu davr Yevropa va dunyo tarixida keskin siyosiy o’zgarishlar, iqtisodiy inqiroz va yangi qarama-qarshiliklar davri bo’ldi.1929-yilda boshlangan Buyuk iqtisodiy inqiroz [Great Depression] ko’plab mamlakatlarni og’ir ahvolga solib qo’ydi.1Ishsizlik darajasi oshdi,sanoat ishlab chiqarish , aholining turmush darajasi keskin pasaydi. Aynan shu sharoitda ko’plab mamlakatlarda radikal g’oyalar kuchaya boshladi. Ayniqsa, Germaniyada bu holat yaqqol ko‘rindi. Adolf Hitler boshchiligidagi

1 Hobsbawm, Eric. The Age of Extremes: The Short Twentieth Century (1914–1991).

natsistlar partiyasi hokimiyatga kelib, mamlakatni tezda harbiylashgan va agressiv davlatga aylantirdi.2 Gitlerning asosiy maqsadi Versal shartnomasini bekor qilish, Germaniyaning hududlarini kengaytirish va “buyuk Germaniya”ni tiklash edi. U Avstriyani qo‘shib olish (Anschluss, 1938) va Chexoslovakiyadagi Sudet hududini talab qilish orqali bu siyosatini amalga oshira boshladi.3 Bu davrda faqat Germaniya emas, balki boshqa davlatlarda ham tajovuzkor siyosat kuchaydi. Italiyada Benito Mussolini fashistik rejim o‘rnatib, Afrikada mustamlakachilik yurishlarini boshladi. Osiyoda esa Yaponiya Xitoy hududlariga bostirib kirib, o‘z ta’sirini kengaytirdi.4 Shu tariqa Germaniya, Italiya va Yaponiya o‘rtasida yaqinlashuv yuzaga kelib, keyinchalik ular “o‘q davlatlari” sifatida shakllandi. Bunga qarshi tomonda esa Buyuk Britaniya va Fransiya kabi davlatlar bor edi. Ular bir tomondan agressiyani to‘xtatishni xohlasalar-da, boshqa tomondan yangi urushdan qochishga harakat qildilar. Shu sababli ular Adolf Hitlerga nisbatan “tinchlantirish siyosati”ni olib bordilar.

Shu bilan birga, Sovet Ittifoqi ham Yevropadagi muhim siyosiy o‘yinchi edi. U fashizm xavfiga qarshi kollektiv xavfsizlik tizimini yaratishga harakat qildi, lekin G‘arb davlatlari bilan ishonchsizlik sababli bu amalga oshmadi. Natijada, 1939-yilda Germaniya va Sovet Ittifoqi o‘rtasida o‘zaro hujum qilmaslik haqida pakt tuzildi.5 Bu esa siyosiy vaziyatni yanada murakkablashtirdi.

---

2 London: Michael Joseph, 1994.

3 Shirer, William L. The Rise and Fall of the Third Reich.

New York: Simon & Schuster, 1960.

4Churchill, Winston S. The Gathering Storm.

Boston: Houghton Mifflin, 1948.

5 Roberts, J. M. The Penguin History of the Twentieth Century.

Penguin Books, 1999.

1938-yilda tuzilgan Myunhen kelishuvida Yevropaning eng yirik davlatlari rahbarlari qatnashgan. Bu davlatlar Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya va Italiya edi. Kelishuvning asosiy maqsadi Yevropada urush chiqishini oldini olish deb ko‘rsatilgan bo‘lsa-da, amalda u Germaniyaning talablariga yon berish bilan yakunlandi. Kelishuvning eng muhim ishtirokchisi Germaniya rahbari Adolf Hitler edi. Gitler o‘sha davrda Germaniyada natsistlar hokimiyatini mustahkamlab, mamlakatni kuchli harbiy davlatga aylantirayotgan edi. Uning asosiy maqsadi Versal shartnomasini bekor qilish va Germaniya hududlarini kengaytirish bo‘lgan. U Chexoslovakiyaning Sudet viloyatini Germaniyaga qo‘shib olishni talab qildi. Gitler bu hududda ko‘plab nemis millatiga mansub aholi yashashini bahona sifatida ishlatgan. Aslida esa bu Yevropadagi kengayish siyosatining bir qismi edi.

Buyuk Britaniya nomidan muzokaralarda bosh vazir Nevil Chemberlen qatnashdi.[6] Chemberlen urushning oldini olish tarafdori edi. Birinchi jahon urushidan keyin Britaniya jamiyati yangi urushni istamasdi. Shu sababli u Gitler bilan murosa qilish mumkin deb o‘yladi. Chemberlen “tinchlantirish siyosati”ni qo‘llab-quvvatlagan eng mashhur siyosatchilardan biri hisoblanadi. U Myunhendan qaytgach, “biz zamonamiz uchun tinchlik olib keldik” deb bayonot bergan. Ammo keyinchalik bu siyosat muvaffaqiyatsiz ekani ma’lum bo‘ldi.

Fransiya tomonidan esa bosh vazir Édouard Daladier ishtirok etdi.[7] Fransiya Chexoslovakiya bilan ittifoqchi bo‘lishiga qaramay, Germaniyaga qarshi yakka holda urush boshlashdan qo‘rqdi. Fransiya ichki siyosiy muammolar va iqtisodiy qiyinchiliklar sababli katta urushga tayyor emas edi. Shu sababli u ham Buyuk Britaniya singari murosa yo‘lini tanladi.

---

6 Bullock, Alan. Hitler: A Study in Tyranny.

London: Penguin Books, 1991.

7 Overy, Richard. The Origins of the Second World War.

Routledge, 1998.

Italiya nomidan fashistlar rahbari Benito Mussolini qatnashgan.[8] Mussolini tashqi tomondan vositachi sifatida ko‘ringan bo‘lsa-da, aslida u Gitlerning yaqin ittifoqchisi edi. Italiya va Germaniya o‘rtasidagi siyosiy yaqinlik keyinchalik “o‘q davlatlari”ning shakllanishiga olib keldi. Mussolini konferensiyada Germaniya manfaatlarini qo‘llab-quvvatladi.

Kelishuvdagi eng katta adolatsizliklardan biri shuki, Chexoslovakiya vakillari muzokaralarga deyarli qatnashtirilmagan. Ya’ni uning taqdiri boshqa davlatlar tomonidan hal qilingan. Natijada Sudet viloyati Germaniyaga berildi va Chexoslovakiya zaiflashib qoldi. Bu esa Gitlerning keyingi agressiv harakatlariga yo‘l ochib berdi. Myunhen kelishuvidan keyin Yevropadagi siyosiy vaziyat yanada keskinlashdi. Buyuk Britaniya va Fransiya bu kelishuv orqali urushning oldini oldik deb hisoblagan bo‘lsalar-da, amalda ular Germaniyaning agressiv siyosatini to‘xtata olmadilar. Adolf Hitler Myunhendagi muvaffaqiyatdan so‘ng G‘arb davlatlari qat’iy qarshilik ko‘rsatishga tayyor emasligini tushunib yetdi. Bu esa uning keyingi harakatlariga katta ishonch berdi.1939-yilga kelib Germaniya Chexoslovakiyaning qolgan hududlariga ham bostirib kirib, uni to‘liq nazorat ostiga oldi.[9] Bu holat Myunhen kelishuvida berilgan va’dalarning buzilganini ko‘rsatdi. Chunki Gitler Sudet viloyati bilan cheklanmasligi aniq bo‘lib qoldi. Natijada Buyuk Britaniya va Fransiya o‘z siyosatlarining xato bo‘lganini tushunib yetdilar.Shundan keyin Germaniyaning navbatdagi maqsadi Polsha bo‘ldi. 1939-yil 1-sentabrda Germaniya Polshaga hujum qildi. Oradan ikki kun o‘tib Buyuk

8 Encyclopaedia Britannica. “Munich Agreement (1938).”

https://www.britannica.com/event/Munich-Agreement

9 United States Holocaust Memorial Museum. “The Munich Agreement.”

https://www.ushmm.org

Britaniya va Fransiya Germaniyaga urush e’lon qildilar. Shu tariqa 2-jahon urushi boshlandi.[10]

Myunhen kelishuvi xalqaro munosabatlarda muhim tarixiy saboq sifatida baholanadi. Bu voqea agressiv davlatlarga yon berish har doim ham tinchlik olib kelmasligini ko‘rsatdi. Aksincha, bunday siyosat tajovuzkor davlatlarni yanada kuchaytirishi mumkinligi isbotlandi. Shu sababli tarixchilar Myunhen kelishuvini Yevropaning eng katta diplomatik xatolaridan biri deb hisoblaydilar.Bundan tashqari, bu kelishuv kichik davlatlarning taqdiri yirik davlatlar manfaatlari asosida hal qilinishi mumkinligini ham namoyon etdi. Chexoslovakiya o‘z hududi bo‘yicha qaror qabul qilinayotgan muzokaralarda qatnasha olmagan edi. Bu esa xalqaro adolat va davlatlar suvereniteti masalasida katta bahslarga sabab bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Hobsbawm, Eric. The Age of Extremes: The Short Twentieth Century *(1914–1991).*
   London: Michael Joseph, 1994.
2. Shirer, William L. The Rise and Fall of the Third Reich.
   New York: Simon & Schuster, 1960.
3. Taylor, A. J. P. The Origins of the Second World War.
   London: Hamish Hamilton, 1961.
4. Churchill, Winston S. The Gathering Storm.
   Boston: Houghton Mifflin, 1948.
5. Roberts, J. M. The Penguin History of the Twentieth Century.
   Penguin Books, 1999.
6. Bullock, Alan. Hitler: A Study in Tyranny.
   London: Penguin Books, 1991.

10 History.com Editors. “Munich Agreement.” https://www.history.com/topics/world-war-ii/munich-agreement

7. Overy, Richard. The Origins of the Second World War. Routledge, 1998.
8. Encyclopaedia Britannica. “Munich Agreement (1938).” https://www.britannica.com/event/Munich-Agreement
9. United States Holocaust Memorial Museum. “The Munich Agreement.” https://www.ushmm.org
10. History.com Editors. “Munich Agreement.” https://www.history.com/topics/world-war-ii/munich-agreement